

Olivier Kopciewicz*

ORCID: 0009-0009-1807-3236

Uniwersytet Gdański

Dekolonizacja wewnętrzna. Hybrydowa państwowość Nowej Kaledonii w świetle porozumień zawartych z władzami Republiki Francuskiej

Internal Decolonisation. New Caledonia's Hybrid Statehood in Context of the Agreements with the Government of the French Republic

Słowa kluczowe: dekolonizacja, Francja, Nowa Kaledonia, Porozumienia z Matignon, Porozumienie z Numei, Porozumienie z Bougival, tożsamość

Keywords: Bougival Accord, decolonisation, France, identity, Matignon Accords, New Caledonia, Nouméa Accord

Streszczenie

Celem artykułu jest analiza wyłaniającej się hybrydowej państwowości Nowej Kaledonii w kontekście dekolonizacji kontrolowanej przez Francję, oddolnej presji ruchów niepodległościowych oraz działań ugrupowań dążących do zachowania trwałych więzi z metropolią. Podstawę badania stanowi analiza porozumień z Matignon (1988), z Numéi (1998) i z Bougival (2025). Artykuł odpowiada na pytania dotyczące ewolucji autonomii politycznej, suwerenności symbolicznej, strategii utrzymania relacji z Francją oraz mechanizmów instytucjonalnych zarządzania konfliktem su-

* Olivier Kopciewicz, student kierunku Dyplomacja, Instytut Politologii, Uniwersytet Gdański; e-mail: o.kopciewicz.514@studms.ug.edu.pl.

werennościowym. Ramą teoretyczną jest teoria małych państw, pozwalająca interpretować wyłaniający się model hybrydowej państwowości Nowej Kaledonii jako próbę poszukiwania równowagi między zachowaniem zależności a dążeniem do niepodległości.

Abstract

This article aims to analyze the emergence of New Caledonia's hybrid statehood within the framework of French-controlled decolonization, grassroots pressure from independence movements and the activities of groups seeking to maintain enduring links with metropolitan France. It is based on an analysis of the Matignon Accords (1988), the Nouméa Accord (1998) and the Bougival Accord (2025). It addresses questions concerning the evolution of political autonomy and symbolic sovereignty, strategies for maintaining relations with France, and institutional mechanisms for managing sovereignty conflicts. The article uses the theory of small states as a theoretical framework to interpret New Caledonia's emerging hybrid statehood model as an attempt to strike a balance between maintaining dependence and striving for independence.

Wprowadzenie

Nowa Kaledonia pozostaje jednym z najbardziej specyficznych przypadków współczesnych procesów dekolonizacyjnych. Terytorium to, położone w południowo-zachodniej części Pacyfiku, posiada wyjątkowy status wspólnoty zamorskiej *sui generis* pozostającej pod zwierzchnictwem Republiki Francuskiej. Z perspektywy geopolitycznej i gospodarczej archipelag ma znaczenie strategiczne ze względu na położenie w regionie Indo-Pacyfiku oraz bogate zasoby niklu. Jednocześnie Nowa Kaledonia stanowi przestrzeń trwałych napięć między dążeniami emancypacyjnymi społeczności kanackiej a polityką utrzymania integralności terytorialnej prowadzonej przez Francję. Procesy te czynią z Nowej Kaledonii interesujący przykład współczesnej dekolonizacji prowadzonej nie poprzez pełną secesję, lecz poprzez stopniowe konstruowanie hybrydowych form autonomii i dzielonej suwerenności.

Założenia metodologiczne

Celem artykułu jest analiza wyłaniającej się hybrydowej państwowości Nowej Kaledonii w procesach dekolonizacji kontrolowanych przez Francję, oddolnej presji emancypacyjnej wywieranej przez miejscowe ruchy niepodległościowe

oraz wysiłków zachowania realnych więzi z metropolitalną Francją przez nowokaledońskie ugrupowania antyniepodległościowe. Analizie podlegać będą teksty porozumień z Matignon (1988), z Numéi (1998) i z Bougival (2025). Wybór tematu podyktowany jest małą liczbą opracowań dotyczących współczesnych procesów dekolonizacji. Podobne uwagi można poczynić w przypadku Nowej Kaledonii – jest ona niezbyt częstym tematem opracowań badawczych, choć z geopolitycznego punktu widzenia to małe terytorium ma duże znaczenie. Celem artykułu jest poszukiwanie odpowiedzi na następujące pytania badawcze:

1. W jaki sposób proces dekolonizacji kontrolowany przez władze Republiki Francuskiej wpływa na zakres autonomii politycznej Nowej Kaledonii?
2. Jak zmienia się zakres suwerenności symbolicznej Nowej Kaledonii w kolejnych porozumieniach dekolonizacyjnych?
3. Jakie strategie zachowania więzi z Republiką Francuską są artykułowane w tekstach trzech porozumień?
4. Jakie mechanizmy instytucjonalne artykułowane w trzech porozumieniach służą zarządzaniu konfliktem suwerennościowym?
5. Czy wyłaniający się model hybrydowej państwowości Nowej Kaledonii można interpretować jako środek prowadzący ku niepodległości?

Sformułowana hipoteza zakłada, że kolejne porozumienia zawierane między władzami Republiki Francuskiej a nowokaledońskimi ugrupowaniami politycznymi prowadzą do instytucjonalizacji hybrydowego modelu państwowości, który wzmacnia autonomię polityczną i symboliczną Nowej Kaledonii, lecz jednocześnie ogranicza możliwość pełnej secesji poprzez utrzymywanie trwałych więzi ustrojowych, gospodarczych i strategicznych z Francją.

Zastosowana została metoda analizy instytucjonalno-prawnej oraz jakościowa analiza treści dokumentów politycznych i aktów normatywnych. Przedmiotem badań są przede wszystkim teksty porozumień z Matignon (1988), Numéi (1998) i Bougival (2025), analizowane w perspektywie teorii małych państw oraz współczesnych koncepcji dekolonizacji. Wykorzystane zostały również elementy metody historycznej, która umożliwiła rekonstrukcję procesów politycznych i społecznych związanych z relacjami Nowej Kaledonii z Republiką Francuską. Struktura artykułu obejmuje część metodologiczno-teoretyczną, analizę historycznych uwarunkowań kolonializmu francuskiego oraz analizę specyfiki kolejnych porozumień politycznych kształtujących status Nowej Kaledonii.

Podstawy teoretyczne

Istotną perspektywę badawczą stanowi teoria małych państw, w ramach której osadzono analizę politycznych procesów kształtowania się hybrydowego statusu Nowej Kaledonii. Przedmiotem zainteresowania tej teorii jest specyfika funkcjonowania państw o niewielkiej powierzchni, liczbie ludności oraz ograniczonym potencjale gospodarczym i militarnym¹. Teoria ta, w odniesieniu do małych państw wyspiarskich, oferuje ramy konceptualne dla procesów politycznych i cywilizacyjnych rozgrywających się między dwoma biegunami – zależnością i suwerennością. Studium przypadku Nowej Kaledonii ilustruje procesy opisywane przez teoretyków małych państw, takie jak: dominacja polityczna realizowana za pośrednictwem procedur demokratycznych, rozdrobnienie polityczne i sprzeczności interesów kryjące się pod pozorami jednomyślności oraz wspólnych dążeń, a także poszukiwanie równowagi pomiędzy akceptowanymi formami zależności a pożądaną autonomią w relacjach międzynarodowych. Demokratyczne procedury są tu rozumiane jako instytucjonalne mechanizmy zarządzania konfliktem politycznym, obejmujące tworzenie przedstawicielskich organów władzy, decentralizację kompetencji oraz organizację konsultacji wyborczych dotyczących przyszłego statusu Nowej Kaledonii. Z kolei rozdrobnienie polityczne odnosi się do funkcjonowania wielości ugrupowań reprezentujących odmienne interesy etniczne, społeczne i ustrojowe, rywalizujących o wpływ na proces dekolonizacji. Natomiast poszukiwanie równowagi oznacza działania zmierzające do pogodzenia aspiracji emancypacyjnych społeczności kanackiej z utrzymaniem zależności instytucjonalnych, gospodarczych i strategicznych wobec Republiki Francuskiej.

Nowa Kaledonia od dziesięcioleci podejmuje próby zerwania formalnej zależności od kolonialnego mocarstwa. Otwarte pozostaje pytanie o to, czy to małe państwo jest zdolne do samodzielnego zarządzania oraz łagodzenia konfliktów i nierówności istniejących między grupami społecznymi w następstwie kolonializmu oraz współczesnych wyzwań (migracje, różnorodność etniczna i kultura, kryzys klimatyczny).

W regionie południowego Pacyfiku idea niepodległości nie jest postrzegana jako wybór binarny (suwerenność lub jej brak). Niepodległość odnosi się raczej do pewnego kontinuum możliwości, w którym formalne wyzwolenie spod kolo-

¹ H. Baldersheim, M. Keating, *Small States in the Modern World: Vulnerabilities and Opportunities*, Cheltenham 2015.

nialnej zależności elastycznie łączy się z pewnymi formami podległości, uwikłania lub „międzyzależności”².

Badacze problematyki małych państw południowopacyficznych najczęściej odnoszą się do fenomenu niepodległości zakorzenionej (*rooted independence*)³. Jej cechą charakterystyczną jest formalna suwerenność i wyzwolenie spod kolonialnego zwierzchnictwa (Wielkiej Brytanii lub Australii), ale z utrzymaniem silnych więzi gospodarczych, instytucjonalnych i kulturowych z dawnymi mocarstwami kolonialnymi. Niepodległość jest prawnie i politycznie pełna, ale też jest zakorzeniona w dawnych systemach kolonialnych. Państwa, takie jak: Fidżi, Samoa, Vanuatu czy Papua-Nowa Gwinea są zależne od pomocy rozwojowej, transferów finansowych, turystyki i handlu z byłymi metropoliami. Państwa te zachowują też język urzędowy oraz systemy prawne, administracyjne i edukacyjne narzucone w czasach kolonizacji. Niepodległość zakorzeniona w przeszłych strukturach kolonialnych umożliwia im przetrwanie w warunkach małej skali, ograniczonych zasobów, globalnych zależności i wyzwań.

O ile *rooted independence* opisuje charakter niepodległości w relacji do dawnych metropolii, o tyle zjawisko „międzyzależności” (*interdependence*) odnosi się do konieczności zrzeszania się i delegowania części kompetencji na organizacje międzynarodowe w celu uniknięcia izolacji⁴. Małe państwa wyspiarskie południowego Pacyfiku zawdzięczają bezpieczeństwo i możliwości rozwoju funkcjonowaniu w sieciach powiązań regionalnych (Forum Wysp Pacyfiku, Sekretariat Wspólnoty Pacyfiku), licznej diasporze w Australii, Nowej Zelandii czy Stanach Zjednoczonych tworzącej sieci powiązań rodzinno-finansowych oraz ruchom migracyjnym pracowników sezonowych, które stały się impulsem rozwoju turystyki.

Nowa Kaledonia – uwarunkowania geograficzne i polityczne

Nowa Kaledonia jest terytorium złożonym z kilkudziesięciu wysp i wysepek, leżącym w Melanezji w południowo-zachodniej części Pacyfiku. Jest położona w odległości 1200 km na wschód od Australii i na północ od Nowej Zelandii. Głównymi

² G. Baldacchino, *Island versus region: small states in the Caribbean*, [w:] *Handbook on the Politics of Small States*, red. G. Baldacchino, A. Wivel, Cheltenham–Northampton 2020.

³ K. Baker, *Independence, interdependence and flexible sovereignty in the small states of the Pacific*, „Small States & Territories” 2021, t. 4, nr 2, s. 370–371.

⁴ M. Kowasch, S. Batterbury, *Geographies of New Caledonia-Kanaky. Environments, Politics and Cultures*, Cham 2024, s. 1–9.

wyspami Nowej Kaledonii są Grande Terre, Wyspa Sosen, Archipelag Belep oraz Wyspy Lojalności. Grande Terre jest największą i najbardziej zaludnioną wyspą – zamieszkuje ją 70% ludności Nowej Kaledonii⁵. Na Grande Terre znajduje się również stolica Nowej Kaledonii – miasto Numéa. Wyspa otoczona jest największą na świecie rafą koralową, tworzącą lagunę wpisaną na listę światowego dziedzictwa UNESCO w 2008 r. W skład Nowej Kaledonii wchodzi też liczne mniejsze, zamieszkałe i niezamieszkałe, wyspy i atole. Od 1998 r. Nowa Kaledonia ma wyjątkowy status konstytucyjny – jest francuską wspólnotą zamorską⁶, ale posiada szeroką autonomię, własny parlament i rząd lokalny. Podlega zwierzchnictwu Francji jako terytorium skolonizowane.

Historia kolonizacji Nowej Kaledonii

Aby zrozumieć procesy polityczne i cywilizacyjne związane z wyłaniającym się hybrydowym statusem państwowym Nowej Kaledonii, należy odwołać się do historii francuskiego kolonializmu w rejonie południowego Pacyfiku. Archipelag w czasach przedkolonialnych był zamieszkiwany przez Kanaków, należących do grupy ludów melanezyjskich. Najstarsze ślady ich obecności na terenach Nowej Kaledonii sięgają 3000 lat p.n.e. i wiążą się z kulturą Lapita. Kanakowie tworzyli społeczeństwa rolnicze, rybackie i myśliwskie, ściśle powiązane z przyrodą, która stanowiła przedmiot kultu (ziemia, woda i kamienie miały wymiar sakralny)⁷.

Pierwszym Europejczykiem, który dotarł na wyspy w 1774 r., był James Cook, nadając im nazwę Nowa Kaledonia (co w języku łacińskim oznaczało Nową Szkocję). W połowie XIX w. Francja poszukiwała nowych baz na Pacyfiku, aby równoważyć wpływy brytyjskie w Australii i Nowej Zelandii. Archipelag Nowej Kaledonii miał korzystne położenie z punktu widzenia działań francuskiej floty. Atrakcyjność archipelagu wzmocniło też odkrycie złóż niklu⁸.

Nowa Kaledonia została zajęta przez Francję i przekształcona w kolonię w 1853 r. Admirał Febvrier-Despointes oficjalnie ogłosił zajęcie wysp w imieniu Napoleona III bez konfrontacji militarnej. Kanakowie tolerowali obecność Francuzów, ponieważ była ona ograniczona do nielicznych punktów osadniczych. Od 1864 r. Francuzi zaczęli intensyfikować osadnictwo w Nowej Kaledonii. Założyli tam również kolonię karno-wojskową, do której zesłali 22 tys. skazanych za

⁵ L. Logan, G. Cole, *New Caledonia*, Melbourne–Oakland–London–Paris 2001, s. 10.

⁶ M. Kowasch, S. Batterbury, op.cit., s. 215.

⁷ Ibidem, s. 149–150.

⁸ Ibidem, s. 103.

przestępstwa kryminalne, więźniów politycznych (w tym liczną grupę uczestników Komuny Paryskiej) oraz relegatów skazanych za drobniejsze przestępstwa⁹.

W 1887 r. w Nowej Kaledonii został wprowadzony *Le Code de l'indigénat* (Kodeks tubylczy) wzorowany na kodeksie obowiązującym w Algierii od 1881 r.¹⁰ Był to system surowego prawa kolonialnego obowiązującego wyłącznie społeczności rdzenne – dyskryminacyjne prawo karno-administracyjne, które nakładało na Kanaków przymusowe świadczenia pracy na plantacjach, przy budowie dróg, w kopalniach i hutach niklu, przymus zamieszkiwania w wyznaczonych rezerwach, ograniczenie możliwości przemieszczania się ludności poza nie, oraz przewidywało kary administracyjne (np. chłosta, grzywny, więzienie) za nieposłuszeństwo wobec administracji kolonialnej. System segregacji prawnej utrzymywał Kanaków w sytuacji podporządkowania, pogłębiał nierówności społeczne i ekonomiczne między osadnikami a ludnością rdzenną.

Obowiązywanie *Le Code de l'indigénat* było głównym powodem buntów i powstań Kanaków w latach 1878–1917, po których Francuzi wprowadzili represje i zaostrzali środki kontroli rdzennej społeczności: podatki, kary fizyczne i finansowe za nieposłuszeństwo wobec kolonizatorów, pracę przymusową oraz utrwalali systemy rezerwatów i segregacji ludności, które obowiązywały do połowy XX w.¹¹ Choć zbrojne powstania kanackie nie przyniosły zwycięstw, okazały się istotne w perspektywie tożsamościowej. Stały się symbolem dla współczesnych ruchów niepodległościowych – symbolem niezłomnej walki o godność i ziemię.

Specyfika francuskiej dekolonizacji

Francuska dekolonizacja po II wojnie światowej była procesem długotrwałym i nacechowanym sprzecznościami. Francja nie zamierzała rezygnować ze swojego imperialnego statusu, choć była osłabiona gospodarczo, politycznie i militarnie: państwo borykało się z kryzysem ekonomicznym, utratą prestiżu (kolaboracja rządu Vichy oraz klęska w 1940 r. pogłębiały kryzys zaufania do władz francuskich), zależnością od pomocy amerykańskiej (plan Marshalla). W publicznej percepcji Francja funkcjonowała jako państwo pozbawione atrybutów mocarstwa, co zachęciło skolonizowane społeczności do walki o niepodległość¹².

⁹ J. Connell, *New Caledonia or Kanaky? The Political History of a French Colony*, Canberra 1987.

¹⁰ Ibidem, s. 20–22.

¹¹ Ibidem, s. 58.

¹² M. Gildea, *France Since 1945*, Oxford 2025, s. 67.

W 1946 r. powstała Unia Francuska, która miała nadać koloniom większe prawa, ale w praktyce utrzymywała dominację metropolii. W latach 50. XX w. Francja poniosła klęskę podczas wojny z ruchem niepodległościowym w Indochinach Francuskich (Wietnam, Laos, Kambodża) i wycofała się z tamtego regionu. Z Indonezji Zachodniej (Nowa Gwinea, Komory) wycofała się w późniejszych latach. W latach 1954–1962 była zaangażowana w brutalną wojnę w Algierii. Po jej zakończeniu prezydent Charles de Gaulle zaakceptował nieuchronność dekolonizacji. Państwa Afryki Subsaharyjskiej uzyskiwały niepodległość w latach 1960–1962, choć Francja utrzymała silne wpływy polityczne i gospodarcze w tzw. strefie *France africaine*¹³. W Oceanii i na Karaibach dekolonizacja w zasadzie się nie dokonała. Wiele terytoriów pozostało półkoloniami. Francuskie regiony i departamenty zamorskie (DROM), do których należą Martynika, Gwadelupa, Reunion, Gujana Francuska są integralną częścią Unii Europejskiej. Z kolei Polinezja Francuska, Nowa Kaledonia, Saint-Pierre i Miquelon, Wallis i Futuna, Saint-Barthélemy, Saint-Martin są terytoriami zamorskimi (COM), które posiadają autonomię wewnętrzną, choć pozostają częścią Republiki Francuskiej¹⁴. Terytoria zamorskie Francji nie należą do Unii Europejskiej i strefy Schengen, choć ich mieszkańcy mają obywatelstwo francuskie oraz obywatelstwo UE.

Polityczne przebudzenie Kanaków

Po zakończeniu II wojny światowej w Nowej Kaledonii rozpoczął się etap kolonialnego modelu asymilacji. *Le Code de l'indigénat* formalnie został zniesiony w 1946 r. Kanakowie otrzymali francuskie obywatelstwo. Nowa Kaledonia uzyskała status terytorium zamorskiego Francji. Stopniowo zrównane zostały prawa obywatelskie Kanaków i ludności pochodzenia europejskiego. Jednak kulturowe i ekonomiczne nierówności będące następstwem długotrwałego obowiązywania segregacyjnego prawa kolonialnego stawały się płaszczyzną sporów dotyczących tożsamości Kanaków oraz planów pełnego wyzwolenia Nowej Kaledonii z zależności od Francji.

W latach 60. XX w. władze francuskie prowadziły politykę zapewniającą dominację własnej kultury i języka oraz jawnie marginalizującą społeczności rdzenne. W tym okresie rozwijało się dynamicznie górnictwo niklu. Francja wdrożyła

¹³ J. Suret-Canele, *French Colonialism in Tropical Africa 1900–1945*, New York 1971, s. 302.

¹⁴ B. Rękawek, *Kolonializm francuski w XIX wieku*, „Antypody. Kwartalnik Towarzystwa Naukowego Australii, Nowej Zelandii i Oceniani” 2010, nr 3, s. 20.

model rozwoju sektora wydobywczego, który promował napływ imigrantów z metropolii, Polinezji Francuskiej i innych części Pacyfiku. Kanakowie nie partycypowali w żaden sposób w zyskach z rozwoju przemysłu wydobywczego¹⁵.

Procesy dekolonizacji dokonujące się w Afryce, Azji i na Karaibach stanowiły punkt odniesienia dla narodowego przebudzenia rdzennych społeczności Nowej Kaledonii. Powstały pierwsze ugrupowania polityczne Kanaków, których celem była walka o uznanie kanackiej tożsamości kulturowej, praw zwyczajowych i posiadania ziemi. W tym czasie dochodziło do licznych sporów o prawa własności terenów odebranych miejscowej ludności i przekazanej osadnikom. W 1984 r. pojawił się istotny niepodległościowy gracz na nowokaledońskiej scenie politycznej – koalicja partii *Front de Libération Nationale Kanak et Socialiste* (FLNKS) – Kanacki i Socjalistyczny Front Wyzwolenia Narodowego¹⁶. Pojawienie się tej koalicji rozpoczęło czas ostrych konfliktów w latach 1984–1988 – bojkotów wyborów, strajków, blokad dróg, okupacji budynków, zamieszek, a także starć zbrojnych pomiędzy Kanakami a francuskimi siłami bezpieczeństwa i osadnikami. Czas ten nazywany był eufemistycznie *Les Événements* (z fran. Wydarzenia), choć właściwie był to czas wojny domowej – krwawych zamachów i walk między grupami etnicznymi (Kanakami i potomkami osadników). FLNKS proklamował Tymczasowy Rząd Kanaków i ogłosił delegalizację wszystkich instytucji francuskich. Kulminacją trwającego kryzysu była masakra na wyspie Ouvéa w 1988 r.¹⁷ dokonana przez francuskie siły specjalne podczas próby uwolnienia zakładników wziętych do niewoli przez Kanaków (podczas szturm zginęło dwadzieścia Kanaków i dwóch francuskich zakładników).

Porozumienia z Matignon – uznanie tożsamości Kanaków

Władze francuskie zdały sobie sprawę z nieskuteczności rozwiązań siłowych i wzmacniania polityki represji wobec Kanaków. W maju 1988 r. prezydent

¹⁵ A. Ward, *Land and Politics in New Caledonia*, Canberra 1982, s. 13.

¹⁶ Koalicja powstała podczas gwałtownego konfliktu między Kanakami a lojalistami. Koalicję tworzyły: *Union Calédonienne* (UC), *Parti de Libération Kanak* (PALIKA), *Union Progressiste en Mélanésie* (UPM). W latach 2024–2025 doszło do poważnego konfliktu wewnątrz obozu niepodległościowego. PALIKA i UPM zawiesiły udział w FLNKS, a następnie formalnie opuściły koalicję. Obecnie rdzeń koalicji FLNKS tworzą: *Union Calédonienne* (UC), *Rassemblement Démocratique Océanien* (RDO) oraz mniejsze organizacje i ruchy niepodległościowe.

¹⁷ B. Rękawek, *Kanaków droga do samodzielności*, „Antypody. Kwartalnik Towarzystwa Naukowego Australii, Nowej Zelandii i Oceanii” 2011, nr 5, s. 57.

François Mitterrand i premier Michel Rocard rozpoczęli mediacje między członkami FLNKS a grupami politycznymi reprezentującymi inne społeczności, w tym francuskich osadników. Mediacje te zakończyły się podpisaniem porozumień z Matignon 26 czerwca 1988 r. między rządem Francji, przedstawicielami ruchu niepodległościowego Kanaków – FLNKS¹⁸ oraz *Rassemblement pour la Calédonie dans la République* (RPCR) – Zjednoczeniem na Rzecz (pozostania) Kaledonii w Republice (Francuskiej). Porozumienia te miały na celu zakończenie krwawych starć w Nowej Kaledonii, zawieszenie broni między stronami konfliktu, ogłoszenie amnestii dla uczestników wydarzeń z Ouvéa i wyznaczenie ram pokojowego rozwoju¹⁹. Tekst porozumień stanowił o utworzeniu trzech prowincji w Nowej Kaledonii (Północnej, Południowej i Wysp Lojalności) z szerokimi kompetencjami gospodarczymi i społecznymi. Każda prowincja miała posiadać własne struktury władzy – Zgromadzenie oraz dysponować budżetem²⁰. Porozumienia regulowały też politykę wyrównywania szans dla osób wywodzących się z defaworyzowanych społeczności kanackich – wsparcie rozwoju gospodarczego przez inwestycje w infrastrukturę, szkolnictwo, sektor zatrudnienia. O ewentualnych decyzjach niepodległościowych miały rozstrzygać w przyszłości mechanizmy demokratyczne – konsultacje wyborcze (unikano nazywania ich referendumi niepodległościowymi).

Najważniejszym zapisem w tekście porozumień było symboliczne uznanie Kanaków jako pierwszego narodu – rdzennych mieszkańców wysp, nie zaś – jako jednej z wielu grup etnicznych Nowej Kaledonii. Rząd francuski zobowiązał się do ochrony i promocji języków rdzennych społeczności, praw zwyczajowych, form organizacji społecznej i symboli kulturowych Kanaków, do stworzenia instytucji oświaty i kultury w celu kultywowania kanackiego dziedzictwa²¹.

W tekście porozumień podkreślono, że Nowa Kaledonia jest wspólnym domem zarówno dla Kanaków, jak i dla europejskich osadników oraz innych grup etnicznych²².

¹⁸ Z ramienia FLNKS porozumienie podpisali przedstawiciele partii niepodległościowych, takich jak: *Union Calédonienne* (UC), *Parti de Libération Kanak* (PALIKA), *Union Progressiste en Mélanésie* (UPM), *Rassemblement Démocratique Océanien* (RDO).

¹⁹ I. Leblac, *Kanak identity, new citizenship building and reconciliation*, „Journal de la Société des Océanistes” 2007, nr 125, s. 273.

²⁰ *Accords de Matignon-Oudinot. Texte intégral des accords intervenus, le 26 juin 1988 sur la Nouvelle-Calédonie*, https://www.ac-noumea.nc/IMG/pdf/accords-de-matignon_1.pdf [dostęp: 20.11.2025].

²¹ Ibidem, s. 2–3.

²² Ibidem, s. 1.

Porozumienie z Numéi – demokratyczna droga ku niepodległości?

W 1998 r. rząd francuski, FLNKS i RPCR podpisały porozumienie w Numéi. Jego celem było pogłębienie procesów pokojowych zainicjowanych Porozumieniami z Matignon oraz proces przekazania kompetencji z metropolitalnej Francji do Nowej Kaledonii – w okresie dwudziestu lat władze Nowej Kaledonii miały zyskać kompetencje decyzyjne w obszarach gospodarki, szkolnictwa, ochrony zdrowia, podatków, prawa pracy, handlu, kultury²³. Rząd Francji miał zachować kontrolę nad obronnością, polityką zagraniczną, bezpieczeństwem wewnętrznym, wymiarem sprawiedliwości oraz polityką monetarną. Porozumienie z Numéi wprowadzało też symboliczne elementy wspólnej tożsamości nowokaledońskiej, takie jak: obywatelstwo nowokaledońskie, flaga, hymn, banknoty, znaki graficzne, które obowiązywałyby wraz z symbolami Republiki Francuskiej²⁴. Rząd francuski zaakceptował promocję języka kanackiego w szkolnictwie i mediach Nowej Kaledonii.

Porozumienie z Numéi ustanawiało też wiele nowych rozwiązań ustrojowych: utworzenie nowokaledońskiego rządu zgodnie z zasadą partyjnej reprezentacji w Kongresie Nowej Kaledonii, wzmocniono rolę Kongresu i Zgromadzeń Prowincji. Wprowadzony został Senat Zwyczajowy (zwany Senatem Kanaków), który podejmował decyzje w sprawach kultury i praw zwyczajowych rdzennych społeczności²⁵.

Do najistotniejszych zapisów porozumienia należało też ustanowienie korpusu wyborczego w sprawie przyszłych konsultacji wyborczych (referendów niepodległościowych). Czynne i bierne prawa wyborcze przyznano wyłącznie mieszkańcom od wielu lat osiadłym w Nowej Kaledonii. Celem tego zapisu było zagwarantowanie, że ewentualne decyzje secesyjne podejmą obywatele trwale związani z Nową Kaledonią, a nie nowi przybysze z Francji (Kanakowie obawiali się, że władze francuskie dokonają manipulacji elektoratem przez system zachęt i przywilejów dla Francuzów chcących osiedlić się w Nowej Kaledonii). Porozumienie z Numéi umożliwiło organizację trzech konsultacji wyborczych w latach 2014–2021²⁶. Jednak mechanizm referendalny został zaprojektowany w taki

²³ D. Chappell, *The Noumea Accord: Decolonization without Independence in New Caledonia?*, „Pacific Affairs” 1999, nr 3, s. 374–376.

²⁴ *Accord de Nouméa*, https://www.ac-noumea.nc/IMG/pdf/accord-noumea_1.pdf [dostęp: 25.11.2025].

²⁵ Ibidem, s. 5–6.

²⁶ Ibidem, s. 15.

sposób, by umacniać integrację z Francją i nie doprowadzić do secesji. Procesy dekolonizacji i emancypacji zostały wkomponowane „w ramy” Republiki Francuskiej. Referenda niepodległościowe zaplanowane zostały jako seria plebiscytów, a nie uregulowana ścieżka do niepodległości. Odrzucenie idei secesji w trzech kolejnych konsultacjach wyborczych miało skutkować ostatecznym zamknięciem drogi do niepodległości²⁷ i otwarciem negocjacji nad „nowym statusem wewnętrznym” Nowej Kaledonii, co było zapowiedzią jej trwałego osadzenia w Republice Francuskiej.

Na mocy porozumienia z Numéi w kolejnych latach zostały przeprowadzone trzy konsultacje wyborcze: w 2018 r. (43,6% uczestników opowiedziało się za secesją), w 2020 r. (46,7% za secesją) i w 2021 r., które zostały uznane przez FLNKS za nielegalne z powodu pandemii koronawirusa (plebiscyt został przez nich zbojkotowany)²⁸. Władze francuskie uznały jednak jego rezultat za ważny i wiążący z wynikiem 96% za utrzymaniem związków z Francją. FLNKS i inne ugrupowania niepodległościowe nie uznały tego wyniku. Nowa Kaledonia stała w sytuacji wybuchu kolejnego konfliktu wewnętrznego.

Powiększanie przewagi – próba reformy prawa wyborczego w 2024 r.

W 2024 r. władze francuskie wysunęły kolejną propozycję reformy prawa wyborczego w Nowej Kaledonii. W imieniu francuskiego rządu przedstawił ją minister ds. terytoriów zamorskich Manuel Valls, wspierany przez prezydenta Emmanuela Macrona. Reforma zakładała rozszerzenie korpusu wyborczego w wyborach prowincjonalnych. W skład korpusu miałby wchodzić obywatele, którzy zamieszkują Nową Kaledonię od co najmniej dziesięciu lat. Dotychczas korpus wyborczy stanowili rdzenni Kanakowie oraz osoby, które były wpisane na listy wyborców przed 1998 r. Reforma spotkała się z silnym sprzeciwem ze strony kanackich środowisk niepodległościowych, które obawiały się, że rzeczywistym celem zmian jest marginalizacja i pozbawienie ich możliwości sprawowania władzy. Zaproponowane rozwiązania doprowadziłyby do wzrostu elektoratu profrancuskiego

²⁷ Ibidem, s. 15. Ewentualna secesja dotyczyłaby całego terytorium Nowej Kaledonii. Nie planowano ogłoszenia secesji przez prowincje. Wynik konsultacji wyborczych będzie „nieodwracalny” (*irreversible*).

²⁸ J. Connell, *The 2020 New Caledonia Referendum: The Slow March to Independence*, „The Journal of Pacific History” 2021, nr 2, s. 145–148.

o ok. 14%²⁹. Kanakowie odpowiedzieli gwałtownymi protestami, zamieszkami, blokadami dróg. W wyniku protestów życie straciło 13 osób. Straty ekonomiczne oszacowano na blisko 2 mld euro. Został wprowadzony stan wyjątkowy i godzina policyjna. W obawie przed wybuchem wojny domowej prezydent Macron zapowiedział, że reforma nie zostanie wprowadzona w życie, by nie eskalować napięć między społecznościami. Prezydent wezwał wszystkie siły polityczne do dialogu. Ostatecznie w czerwcu 2024 r. reforma prawa wyborczego została zawieszona³⁰. Mimo wycofania się władz francuskich z projektu reformy, napięcie społeczne w Nowej Kaledonii nie osłabło.

Porozumienie z Bougival – dzielona suwerenność hybrydowego państwa

12 lipca 2025 r. władze Republiki Francuskiej oraz główne siły polityczne Nowej Kaledonii, reprezentujące stanowisko niepodległościowe³¹, a także stanowisko przeciwne³², zawarły porozumienie w Bougival: projekt na rzecz przyszłości Nowej Kaledonii. Osiągnięty kompromis polityczny wydaje się bezprecedensowy: tworzy Państwo Nowej Kaledonii w ramach Republiki Francuskiej. Państwo to zostanie uznane przez społeczność międzynarodową. Ta konstytucyjna innowacja pogłębi autonomię i ustali „podzieloną suwerenność” Nowej Kaledonii bez secesji i niepodległości³³.

²⁹ L. Chauchat, F. Roux, *Nouvelle-Calédonie: quand la justice devient le bras armé du politique face à l'insurrection kanak pour son indépendance*, „la Lettre. La Revue du Syndicat des Avocats de France”, <https://lesaf.org/la-lettre/octobre-2024/nouvelle-caledonie-quand-la-justice-devient-le-bras-arme-du-politique-face-a-linsurrection-kanak-pour-son-independance> [dostęp: 24.08.2025].

³⁰ A. Dziubińska, *Niepewna przyszłość Nowej Kaledonii*, <https://www.pism.pl/publikacje/niepewna-przyszlosc-nowej-kaledonii> [dostęp: 15.08.2025].

³¹ *Union Calédonienne* (UC-FLNKS) oraz *Union Nationale pour l'Indépendance* (UNI) – Narodowa Unia na rzecz Niepodległości, w skład której weszły: *Parti de Libération Kanak* (PALIKA), *Union Progressiste en Mélanésie* (UPM), *Rassemblement Démocratique Océanien* (RDO).

³² Stronę przeciwną niepodległości reprezentowały nowe ugrupowania polityczne powstałe z rozpadu *Rassemblement pour la Calédonie dans la République* (RPCR). Proces rozpadu RPCR rozpoczął się w 2004 r. i ostatecznie partia przestała istnieć w 2017 r. Obóz przeciwny niepodległości konsoliduje koalicja *Les Loyalistes* w składzie: *Le Rassemblement*, *Les Républicains Calédoniens*, *Calédonie Ensemble*, *Génération NC*, *Mouvement Populaire Calédonien* (MPC).

³³ E. Dom, *Nowa Kaledonia będzie nowym „państwem”, ale pozostanie zależna od Francji*, <https://pl.euronews.com/2025/07/13/nowa-kaledonia-bedzie-nowym-panstwem-ale-pozostanie-zalezna-od-francji> [dostęp: 25.08.2025].

Porozumienie z Bougival zostało określone jako nowy etap procesu dekolonizacji i emancypacji Nowej Kaledonii. Łączy ono prawo do samostanowienia Nowej Kaledonii z utrzymaniem jej silnych więzi z Francją. Wprowadza narodowość nowokaledońską, która uzupełniałaby obywatelstwo francuskie. Mamy tu do czynienia z konstrukcją warunkową – aby posiadać narodowość nowokaledońską należy legitymować się obywatelstwem francuskim. W tym kontekście można również zadać pytanie, czy utrata obywatelstwa francuskiego skutkowałaby także utratą narodowości nowokaledońskiej, skoro nie funkcjonuje ona jako odrębne określenie tożsamości narodowej. Porozumienie z Bougival wprowadza więc mechanizm warstwowego, komplementarnego określania tożsamości nowokaledońskiej, oddalając ryzyko pojawienia się mechanizmu secesyjnego. W tekście dokumentu Francja zobowiązuje się też do zapewnienia większej autonomii politycznej i gospodarczej Nowej Kaledonii oraz solidarności finansowej i zapewnienia bezpieczeństwa³⁴.

Celem tego porozumienia jest wyjście naprzeciw zmieniającemu się kontekstowi społeczno-politycznemu: mobilności i migracjom, sytuacji demograficznej w Nowej Kaledonii, dążeniom nowokaledońskich rezydentów do wzmocnienia statusu obywatelskiego oraz przeciwdziałaniu marginalizacji Kanaków³⁵. Ustalenia wcześniejszych porozumień przestały być wystarczające w nowym kontekście.

Porozumienie to miało zakończyć wieloletnie napięcia polityczne i społeczne wokół statusu Nowej Kaledonii, które – mimo konsultacji wyborczych z lat 2018–2021 – nie przyniosły jednoznacznych rozstrzygnięć. Tekst porozumienia z Bougival określa status instytucjonalny Nowej Kaledonii – pozostaje ona częścią Republiki Francuskiej, ale ma status państwa wewnętrznego – z asymetryczną, rozszerzoną autonomią. Władze Francji zachowują kontrolę i odpowiedzialność za obronę, dyplomację, politykę monetarną i kwestie konstytucyjne. Natomiast władze Nowej Kaledonii będą miały szersze uprawnienia w zakresie polityki edukacyjnej, kultury, polityki migracyjnej, ochrony środowiska i gospodarki. Dokument zakłada, że Kongres Nowej Kaledonii znowelizuje ustawę organiczną (*la loi organique spéciale*)³⁶.

W celu pobudzenia rozwoju społeczno-gospodarczego w Nowej Kaledonii zostanie powołany fundusz na rzecz reformy finansów publicznych, redukcji za-

³⁴ Ministère des Outre-Mer, *Accord de Bougival*, „Journal Officiel de la République française”, 6.09.2025, nr 207, <https://www.legifrance.gouv.fr/download/pdf?id=PfCaY5Cf4qaNdgdD36Nrb0vjG5MsDkfRtWfMxQ-Cnuk> = [dostęp: 15.08.2025].

³⁵ Ibidem, s. 3.

³⁶ Ibidem, s. 1–2.

dłużenia i reformy podatkowej. Zostanie też przyjęty strategiczny plan dla górnictwa niklu jako kluczowej gałęzi nowokaledońskiej gospodarki. Celem tego planu będzie działanie na rzecz równowagi ekonomicznej, lokalnego przetwórstwa oraz zabezpieczenia sprawiedliwego dostępu do surowców naturalnych. Zostaną również zainicjowane programy społeczne, których beneficjentami będzie młodzież, sektor edukacji, ochrony zdrowia oraz środowisko naturalne³⁷.

Porozumienie z Bougival zawiera również istotne zapisy gwarantujące otwarcie korpusu wyborczego dla rezydentów i ich współmałżonków, zamieszkujących w Nowej Kaledonii od co najmniej 15 lat, brak referendum niepodległościowego w najbliższej przyszłości oraz zwiększenie reprezentacji Prowincji Południowej w Kongresie Nowej Kaledonii³⁸ (prowincja ta stanowi zaplecze przeciwników niepodległości).

Porozumienie z Bougival zostało nazwane przez Emmanuela Macrona historycznym sukcesem politycznym. Jednak należy zauważyć, że dokument ten zawiera niejednoznaczne stwierdzenia, które w przyszłości mogą wywoływać polityczne spory wokół interpretacji i wdrożenia poszczególnych zapisów porozumienia.

Porozumienie z Bougival zostało wynegocjowane w pośpiechu pod presją prezydenta Francji. Jego ratyfikacja zakłada zmianę francuskiej konstytucji (zostanie dodany zapis o nowym statusie Nowej Kaledonii). Zmianę tę musi zatwierdzić 3/5 Zgromadzenia Narodowego i Senatu. Kwestia ta nie jest przesądzona w perspektywie dużej niestabilności politycznej we Francji: tekst porozumienia z Bougival skrytykowany został przez liderów prawicowej i lewicowej opozycji – Marine Le Pen oraz Jean-Luc Mélenchona³⁹. Kolejnym etapem procesu ratyfikacji porozumienia będzie referendum w Nowej Kaledonii na początku 2026 r. Jego wynik jest trudny do przewidzenia. Warto w tym kontekście wspomnieć o groźbach kierowanych do liderów nowokaledońskich ugrupowań niepodległościowych i antyniepodległościowych wracających z Bougival – policja musiała zapewnić im ochronę, ponieważ jedna i druga strona spotkała się z groźbami samosądów i oskarżeniami o zdradę nowokaledońskich interesów⁴⁰.

³⁷ Ibidem, s. 5–6.

³⁸ Ibidem, s. 2–3.

³⁹ K. Guilbert, *French bid to create state of New Caledonia rejected by pro-independence bloc*, <https://www.euronews.com/2025/08/13/french-bid-to-create-state-of-new-caledonia-rejected-by-pro-independence-bloc> [dostęp: 25.08.2025].

⁴⁰ R.L. Parry, *New Caledonian independence activists reject deal with France*, <https://www.the-times.co.uk/article/new-caledonian-independence-activists-reject-deal-with-france-jcxbkdf5x> [dostęp: 25.08.2025].

Podsumowanie

Analizowane teksty porozumień zawartych między władzami Francji a nowokaledońskimi siłami politycznymi dokumentują próby wypracowania najkorzystniejszej i najbardziej stabilnej formuły relacji dla Republiki Francuskiej oraz dla społeczności Nowej Kaledonii, uwzględniając jej trudną historię kolonialną, wyzwania związane z kanackim nacjonalizmem oraz interesy środowisk niepodległościowych. Dokumenty te nakreśliły drogę do innowacji ustrojowej – hybrydowego „państwa w państwie”. Porozumienie z Bougival, podobnie jak dokumenty z Matignon i Numéi, utrzymuje asymetryczną autonomię – model umożliwiający zachowanie formalnej integralności Republiki Francuskiej przy jednoczesnym wzmacnianiu podmiotowości polityczno-kulturowej społeczności rdzennych. Emmanuel Macron określił dokument jako „fundament nowego partnerstwa”, podkreślając jego stabilizacyjny charakter. Określenie „nowe partnerstwo” (*partenariat renouvelé*) jest symptomatyczne, ponieważ władze francuskie usiłują skonstruować „wewnętrzne partnerstwo suwerennościowe” z Kanakami, polegające na „podziale suwerenności”⁴¹. Pojęcie to jest intencjonalnie wykorzystywane w debacie publicznej o statusie Nowej Kaledonii, ponieważ jest podobne do pojęcia „partnerstwa suwerennościowego” (*partenariat souverain*) – koncepcji politycznej realizowanej przez władze Francji w obszarze południowego Pacyfiku (Francuska Strategia Indo-Pacyfiku – modyfikowana w latach 2021–2025). Koncepcja ta odnosi się do modelu współpracy, którego celem jest wzmacnianie zdolności państw regionu do samodzielnego oraz suwerennego działania w zakresie bezpieczeństwa, odporności infrastrukturalnej, jak i klimatycznej, zasobów naturalnych oraz kontroli nad przestrzenią morską. Francja używa tego pojęcia wyłącznie wobec suwerennych państw⁴².

Warto także podkreślić rolę francuskiej narracji dotyczącej południowego Pacyfiku, w której akcentuje się rolę Paryża jako gwaranta stabilności regionu, nawet jeśli deklaracje te stają w sprzeczności z napięciami generowanymi przez rząd francuski wokół statusu Nowej Kaledonii. Francuska Strategia Indo-Pacyfiku

⁴¹ J. Schramm, *A State Without Statehood: The Bougival Accord And Its Consequences For New Caledonian/Kanak Independence*, <https://verfassungsblog.de/a-state-without-statehood> [dostęp: 10.12.2025].

⁴² Pojęcie partnerstwa suwerennościowego pojawia się we Francuskiej Strategii Indo-Pacyfiku dziesięć razy (*passim*), szczególnie w części czwartej Developing Sovereignty Partnerships; zob. *France's Indo-Pacific Strategy 2025*, s. 19, https://www.diplomatie.gouv.fr/IMG/pdf/france_s_indo-pacific_strategy_2025_cle04bb17.pdf?utm_source=chatgpt.com [dostęp: 22.12.2025].

wskazuje, że Republika Francuska jest „jest krajem Indo-Pacyfiku ze względu na swoje terytoria zamorskie”⁴³. W Strategii podkreślane jest znaczenie Nowej Kaledonii w zakresie zarządzania jedną z największych na świecie wyłącznych stref ekonomicznych, która należy do Francji. Sektor niklowy Nowej Kaledonii stanowi centralny element francuskiej suwerenności surowcowej, transformacji energetycznej, bezpieczeństwa ekonomicznego⁴⁴. Nowa Kaledonia jest przedstawiana jako platforma współpracy wojskowej – szkoleń, wspólnych manewrów i ćwiczeń z wojskami państw regionu⁴⁵ oraz kontroli szlaków morskich i monitorowania stabilności południowego Pacyfiku. Znaczenie Nowej Kaledonii ekspozowane jest także w kontekstach międzynarodowej współpracy naukowej, działań humanitarnych, zarządzania klęskami naturalnymi oraz szeroko rozumianej współpracy w zakresie reagowania kryzysowego⁴⁶.

Władze Francji nie są zainteresowane wspieraniem aspiracji secesyjnych w Nowej Kaledonii z powodów geopolitycznych, strategicznych, gospodarczych i militarnych. Utrzymanie tego terytorium, podobnie jak innych departamentów i wspólnot zamorskich, pozwala Francji zachować status globalnego mocarstwa, aktywnego politycznie i militarnie na arenie międzynarodowej (w dokumentach strategicznych akcentowana jest rola obecności europejskiej w Indo-Pacyfiku, wpływającej na kształt tamtejszego regionalnego ładu⁴⁷).

Droga emancypacji Nowej Kaledonii nakreślona w kolejnych porozumieniach prowadzi wyłącznie do quasi-suwerenności. Jej instytucjonalna forma została skonstruowana w taki sposób, aby zakończyć proces dekolonizacji Nowej Kaledonii w ramach Republiki, a nie poza nią. Proces ten jest zatem endogeniczny i inkluzywny, a nie secesyjny. Jego istotą jest przebudowa relacji z państwem francuskim, ale bez powstania niepodległego państwa kanackiego (lub nowokaledońskiego). Zapisy porozumienia z Bougival instytucjonalizują zatem ścieżkę swoistej „dekolonizacji wewnętrznej”, wykluczając suwerenność.

W połowie sierpnia 2025 r. główny ruch niepodległościowy Nowej Kaledonii – Kanacki i Socjalistyczny Front Wyzwolenia Narodowego (FLNKS) odrzucił treść porozumienia z Bougival, uznając je za sprzeczne z celami walki o niepodległość. Działacze FLNKS nie zgadzali się na referendum ratyfikacyjne w 2026 r. i domagali się organizacji wyborów lokalnych planowanych pierwotnie na 30 listopada

⁴³ Ibidem, s. 19.

⁴⁴ Ibidem, s. 19–21.

⁴⁵ Ibidem, s. 8.

⁴⁶ Ibidem, s. 25–26.

⁴⁷ Ibidem, s. 33–34.

2025 r.⁴⁸ FLNKS przedstawił nowy plan, zakładający uznanie kanackiego obywatelstwa, przekazanie całkowitej kontroli nad polityką zagraniczną, obronną i polityką monetarną władzom Nowej Kaledonii, międzynarodowe uznanie państwowości Nowej Kaledonii oraz prawo do członkostwa w ONZ⁴⁹. Kanakowie domagają się proklamowania niepodległości Nowej Kaledonii przed wyborami prezydenckimi we Francji w 2027 r.

Bibliografia

- Accord de Nouméa*, https://www.ac-noumea.nc/IMG/pdf/accord-noumea_1.pdf.
- Accords de Matignon-Oudinot. Texte intégral des accords intervenus, le 26 juin 1988 sur la Nouvelle-Calédonie*, https://www.ac-noumea.nc/IMG/pdf/accords-de-matignon_1.pdf.
- Baker K., *Independence, interdependence and flexible sovereignty in the small states of the Pacific*, „Small States & Territories” 2021, t. 4, nr 2.
- Baldacchino G., *Island versus region: small states in the Caribbean*, [w:] *Handbook on the Politics of Small States*, red. G. Baldacchino, A. Wivel, Cheltenham–Northampton 2020.
- Baldersheim H., Keating M., *Small States in the Modern World: Vulnerabilities and Opportunities*, Cheltenham 2015.
- Chappell D., *The Noumea Accord: Decolonization without Independence in New Caledonia?*, „Pacific Affairs” 1999, nr 3.
- Chauchat L., Roux F., *Nouvelle-Calédonie: quand la justice devient le bras armé du politique face à l'insurrection kanak pour son indépendance*, „la Lettre. La Revue du Syndicat des Avocats de France”, <https://lesaf.org/la-lettre/octobre-2024/nouvelle-caledonie-quand-la-justice-devient-le-bras-arme-du-politique-face-a-linsurrection-kanak-pour-son-independance>.
- Connell J., *New Caledonia or Kanaky? The Political History of a French Colony*, Canberra 1987.
- Connell J., *The 2020 New Caledonia Referendum: The Slow March to Independence*, „The Journal of Pacific History” 2021, nr 2.
- Dom E., *Nowa Kaledonia będzie nowym „państwem”, ale pozostanie zależna od Francji*, <https://pl.euronews.com/2025/07/13/nowa-kaledonia-bedzie-nowym-panstwem-ale-pozostanie-zalezna-od-francji>.

⁴⁸ A. Mathieson, *Kanaky Indigenous alliance reject latest French deal for limited independence of New Caledonia*, <https://nit.com.au/14-08-2025/19632/kanaky-indigenous-alliance-reject-latest-french-deal-for-limited-independence-of-new-caledonia> [dostęp: 25.08.2025].

⁴⁹ Ibidem.

- Dziubińska A., *Niepewna przyszłość Nowej Kaledonii*, <https://www.pism.pl/publikacje/niepewna-przyszlosc-nowej-kaledonii>.
- France's Indo-Pacific Strategy 2025, s. 19, https://www.diplomatie.gouv.fr/IMG/pdf/france_s_indo-pacific_strategy_2025_cle04bb17.pdf?utm_source=chatgpt.com.
- Gildea M., *France Since 1945*, Oxford 2025.
- Guilbert K., *French bid to create state of New Caledonia rejected by pro-independence bloc*, <https://www.euronews.com/2025/08/13/french-bid-to-create-state-of-new-caledonia-rejected-by-pro-independence-bloc>.
- Kowasch M., Batterbury S., *Geographies of New Caledonia-Kanaky. Environments, Politics and Cultures*, Cham 2024.
- Leblic I., *Kanak identity, new citizenship building and reconciliation*, „Journal de la Société des Océanistes” 2007, nr 125.
- Logan L., Cole G., *New Caledonia*, Melbourne–Oakland–London–Paris 2001.
- Mathieson A., *Kanaky Indigenous alliance reject latest French deal for limited independence of New Caledonia*, <https://nit.com.au/14-08-2025/19632/kanaky-indigenous-alliance-reject-latest-french-deal-for-limited-independence-of-new-caledonia>.
- Ministère des Outre-Mer, *Accord de Bougival*, „Journal Officiel de la République française”, 6.09.2025, nr 207, <https://www.legifrance.gouv.fr/download/pdf?id=Pf-CaY5Cf4qaNdgdD36Nrb0vjG5MsDkfRtWfMxQ-Cnuk=>.
- Parry R.L., *New Caledonian independence activists reject deal with France*, <https://www.thetimes.co.uk/article/new-caledonian-independence-activists-reject-deal-with-france-jcxbkdf5x>.
- Rękawek B., *Kanaków droga do samodzielności*, „Antypody. Kwartalnik Towarzystwa Naukowego Australii, Nowej Zelandii i Oceanii” 2011, nr 5.
- Rękawek B., *Kolonializm francuski w XIX wieku*, „Antypody. Kwartalnik Towarzystwa Naukowego Australii, Nowej Zelandii i Oceanii” 2010, nr 3.
- Schramm J., *A State Without Statehood: The Bougival Accord And Its Consequences For New Caledonian/Kanak Independence*, <https://verfassungsblog.de/a-state-without-statehood>.
- Suret-Canele J., *French Colonialism in Tropical Africa 1900–1945*, New York 1971.
- Ward A., *Land and Politics in New Caledonia*, Canberra 1982.